

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boosheid, verdriet of walging? Een systematische literatuurreview naar de rol van emotie bij het effect van gruwelijk bewijsmateriaal op schuldbeslissingen

Hoek, D.; Doorn, J. van; Wingerden, S.G.C. van

Citation

Hoek, D., Doorn, J. van, & Wingerden, S. G. C. van. (2021). Boosheid, verdriet of walging?: Een systematische literatuurreview naar de rol van emotie bij het effect van gruwelijk bewijsmateriaal op schuldbeslissingen. *Proces: Tijdschrift Voor Strafrechtspleging*, 100(6), 387-404. doi:10.5553/PROCES/016500762021100006006

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3250234>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Boosheid, verdriet of walging?

Een systematische literatuurreview naar de rol van emotie bij het effect van gruwelijk bewijsmateriaal op schuldbeslissingen

Dante Hoek, Janne van Doorn & Sigrid van Wingerden*

1. Inleiding

De digitale cultuur heeft voor veranderingen gezorgd in de rechtszaal. Zo zijn (audio)visuele technieken steeds meer deel gaan uitmaken van het bewijsmateriaal, hetgeen een levendiger, rijker en realistischer beeld van bewijsmateriaal oplevert.¹ Officiëren van justitie zetten fotografisch of videomateriaal in om hun requisitoir te ondersteunen en hoewel rechters zo dichterbij de soms gruwelijke waarheid kunnen komen, kan de impact van deze digitale middelen reden tot zorg zijn.² Zo toont eerder onderzoek aan dat de presentatie van gruwelijk bevonden bewijsmateriaal invloed heeft op hoe rechters of juryleden beslissen over schuld en de strafmaat.³ Van gruwelijk bewijsmateriaal is sprake als het letsel/leed van het slachtoffer heel afgrijselijk en met veel detail in beeld is gebracht, zoals bloederige wonden of verminkingen.⁴ Er is geen norm voor wat ‘gruwelijk’ precies is; hoe gruwelijk men bewijsmateriaal vindt, is subjectief. De mate van gruwelijkheid zou echter geen rol moeten spelen bij waarheidsvinding; de bewijslast wordt er immers niet mee vergroot. Toch laat de meta-analyse van Grady e.a. zien dat, hoewel het effect klein is, schuldigverklaringen vaker voorkomen bij zaken waarin gruwelijk fotografisch bewijsmateriaal wordt gepresenteerd dan bij zaken waarin neutraal fotogra-

* Dante Hoek is een tweedejaars masterstudent van de International Master’s in Advanced Research in Criminology (IMARC). Deze literatuurreview is verricht in het kader van haar bachelorscriptie Criminologie aan de Universiteit Leiden. Dr. J. van Doorn is universitair docent bij het Instituut voor Strafrecht en Criminologie van de Universiteit Leiden. Dr. mr. Sigrid van Wingerden is universitair hoofddocent bij het Instituut voor Strafrecht en Criminologie van de Universiteit Leiden en tevens voorzitter van de redactie van *PROCES*.

1 G.N.G. Vanderveen e.a., ‘Beeldmateriaal. Empirisch onderzoek naar aard en gevolgen in het strafrecht’, in: C. Bijleveld e.a. (red.), *Nederlandse Encyclopedie Empirical Legal Studies*, Den Haag: Boom juridisch 2020; M. Dubelaar, ‘Lezen, kijken luisteren; de invloed van de (audiovisuele) techniek op de informatieoverdracht in het Nederlandse strafproces’, *Tijdschrift Voor Taalbeheersing* 2011, 1, p. 70-89; N.R. Feigenson & C.O. Spiesel, ‘Digitaal beeldmateriaal: revolutie in de rechtszaal’, *Justitiële Verkenningen* 2011, 7, p. 56-76; E. Rempel e.a., ‘The power of technology: Examining the effects of digital visual evidence on jurors’ processing of trial information’, *Applied Cognitive Psychology* 2019, 6, p. 1288-1295.

2 Dubelaar 2011; Feigenson & Spiesel 2011; Rempel e.a. 2019.

3 R.H. Grady e.a., ‘Impact of gruesome photographic evidence on legal decisions: A meta-analysis’, *Psychiatry, Psychology and Law* 2018, 4, p. 503-521; K.S. Douglas, D.R. Lyon & J.R.P. Ogloff, ‘The impact of graphic photographic evidence on mock jurors’ decisions in a murder trial: Probative or prejudicial?’, *Law and Human Behavior* 1997, 5, p. 485-501; J. Salerno, ‘Seeing Red: Disgust Reactions to Gruesome Photographs in Color (but not in Black and White) Increase Convictions’, *Psychology, Public Policy, and Law* 2017, 3, p. 336-350.

4 Grady e.a. 2018.

Dante Hoek, Janne van Doorn & Sigrid van Wingerden

fisch bewijs aanwezig is. Vergeleken met de volledige afwezigheid van enige vorm van visueel bewijs is het effect van gruwelijke foto's op het vonnis nog groter.⁵ De aanwezigheid van gruwelijk bewijsmateriaal vergroot dus de kans op een veroordeling. De keuzes die gemaakt worden bij het maken van foto's van het letsel (wat wordt in beeld gebracht, onder welke hoek, close-up of veraf?) en bij de selectie van beeldmateriaal voor het strafdossier (welke foto's, welke uitsnede, Kleur of zwart-wit?) kunnen dus van invloed zijn op de uitkomst van de strafzaak.

Een verklaring voor de invloed van gruwelijk bewijsmateriaal op besluitvorming is de emotionele reactie die gruwelijk bewijs, waaraan doorgaans een grotere mate van *vividness* (levendigheid) wordt toegekend,⁶ kan oproepen.⁷ Deze levendigheid wordt versterkt door de huidige mogelijkheden van (audio)visuele technieken: details van een zaak kunnen bijvoorbeeld op grote kleurenschermen in de rechtszaal op (nog) gruwelijkere wijze worden gepresenteerd en daardoor meer impact hebben op de waarnemer. De groeiende digitalisering en beschikbaarheid van beelden in de Nederlandse rechtspraak kunnen ervoor zorgen dat er meer ruimte komt voor directe emotie.⁸ Rechters kunnen hun gevoel niet uitschakelen, maar als emoties van invloed zijn op de uitkomst van een strafzaak kan dat op gespannen voet staan met de onpartijdigheid van de rechtspraak. Rechters (of in sommige andere landen: juryleden) zouden immers onpartijdige besluitvormers moeten zijn, die hun oordeel baseren op objectieve feiten zoals die blijken uit het dossier of de zitting.⁹ Het is daarom van belang om meer inzicht te krijgen in de rol die emoties die door gruwelijk beeldmateriaal worden opgeroepen, spelen bij beslissingen in het strafproces.

Hoewel reeds overzichtsstudies en meta-analyses zijn verschenen over de invloed van gruwelijk bewijsmateriaal op (rechterlijke) oordelen, bestaat tot op heden geen overzichtsstudie naar de onderliggende verklarende (emotie)mechanismen.¹⁰ In deze bijdrage verrichten we daarom een systematische literatuurreview naar de mediërende rol van verschillende typen emoties bij het effect van gruwelijk bewijsmateriaal op de schuldbeslissing. Een mediërende variabele verklaart het causale proces dat ten grondslag ligt aan de relatie tussen twee andere variabelen, ook wel een indirect effect genoemd.¹¹ We onderzoeken dus in hoeverre het effect dat gru-

5 Grady e.a. 2018.

6 B. Bell & E. Loftus, 'Vivid persuasion in the courtroom', *Journal of Personality Assessment* 1985, p. 659-664.

7 N. Feigenson & J. Park, 'Emotions and attributions of legal responsibility and blame: A research review', *Law and Human Behavior* 2006, 2, p. 143; J.M. Salerno & B.L. Bottoms, 'Emotional evidence and jurors' judgments: The promise of neuroscience for informing psychology and law', *Behavioral Sciences & the Law* 2009, 2, p. 273-296.

8 M. Malsch, 'Een transparanter strafrechtssysteem in Nederland? Mogelijkheden en onmogelijkheden van meer openbaarheid', in D. Broeders e.a. (red.), *Speelruimte voor transparantere rechtspraak*, Amsterdam: Amsterdam University Press 2013, p. 265-295.

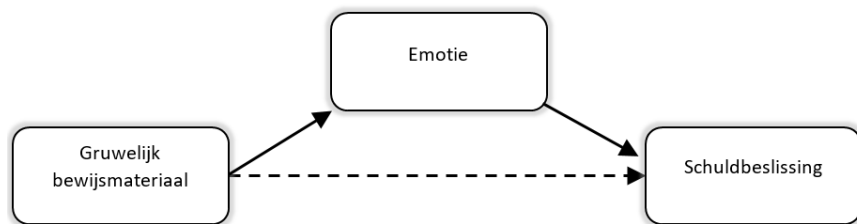
9 J.R. Boyll, 'Psychological, cognitive, personality and interpersonal factors in jury verdicts', *Law and Psychology Review* 1991, 15, p. 162-184; T. Maroney & J. Gross, 'The Ideal of the Dispassionate Judge: An Emotion Regulation Perspective', *Emotion Review* 2014, 2, p. 142-151.

10 Grady e.a. 2018.

11 R.M. Baron & D.A. Kenny, 'The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations', *Journal of Personality & Social Psychology* 1986, 51, p. 1173-1182.

welijk bewijsmateriaal heeft op beslissingen over schuld, verklaard kan worden door emoties die dat gruwelijk bewijsmateriaal heeft opgeroepen (zie figuur 1). De onderzoeksvraag die hierbij centraal staat, luidt: Welke rol spelen specifieke emoties, die worden opgeroepen door gruwelijk bewijsmateriaal, bij de beslissing over de schuld van een verdachte in het strafproces? Voordat uiteengezet wordt hoe de systematische literatuurreview is uitgevoerd, bespreken we eerst hoe gruwelijk bewijsmateriaal en emoties oordelen over schuld kunnen beïnvloeden.

Figuur 1 *Het mediërende effect van emotie op het verband tussen gruwelijk beeldmateriaal en de schuldbeslissing*

2. Theorie

2.1 Verklaringen voor het effect van emoties op oordeelsvorming

Een manier waarop emoties oordeelsvorming beïnvloeden is door de activatie van bepaalde informatieverwerkingsstrategieën,¹² zoals het *affect infusion*-model (AIM) van Forgas illustreert.¹³ Volgens het AIM heeft emotie meer invloed wanneer geen gericht zoekpatroon naar informatie bestaat en een open houding moet worden aangenomen om tot een oordeel te komen. Emoties kunnen de informatieverwerking dan in een bepaalde richting sturen, waardoor het oordeel meer overeenkomt met de emotionele staat, hetgeen *emotion mood-congruent judgment* wordt genoemd.¹⁴ Ter illustratie: een verdrietig individu zal het waarschijnlijker vinden dat het slecht weer wordt dan goed weer, maar ook: een boos individu zal het waarschijnlijker vinden dat de verdachte schuldig is dan onschuldig. Zo kan gruwelijk bewijsmateriaal de wijze waarop informatie wordt verwerkt beïnvloeden en uiteindelijk het oordeel omtrent de schuld in lijn brengen met de opgewekte negatieve emotie.

12 Feigenson & Park 2006.

13 J.P. Forgas, 'Mood and judgment: The affect infusion model (AIM)', *Psychological Bulletin* 1995, 1, p. 39-66; J.P. Forgas, 'The role of emotion in social judgments: An introductory review and an Affect Infusion Model (AIM)', *European Journal of Social Psychology* 1994, 1, p. 1-24.

14 J.D. Mayer e.a., 'Mood-congruent judgment is a general effect', *Journal of Personality and Social Psychology* 1992, 1, p. 119-132.

Dante Hoek, Janne van Doorn & Sigrid van Wingerden

Ook het *culpable control*-model van Alicke beschrijft hoe bewijs met sterke negatieve emotionele stimuli het oordeel richting de desbetreffende emotionele staat van de beoordelaar kan sturen.¹⁵ Dit model stelt dat emotie een vooringenomen zoektocht naar belastende informatie oplevert, op basis waarvan vervolgens een oordeel wordt geveld. Gruwelijk bewijsmateriaal kan er volgens Alicke toe leiden dat juryleden hun beslissingen formuleren op basis van een door emotie gedreven verklaring in plaats van op logica en feiten.¹⁶ Hoe sterk dit emotionele effect is, is afhankelijk van de mate van schuld en verwijtbaarheid die aan de verdachte op basis van het bewijs kan worden toegekend. Zo voorspellen Alicke e.a. dat, wanneer het bewijs erg sterk is en schuld vaststaat, het effect van emotie op de verwijtbaarheid klein is. Dit geldt echter ook andersom: wanneer het bewijs relatief onduidelijk en dubbelzinnig is, is het effect van de emotionele staat van de beoordelaar op het oordeel van schuld groter.¹⁷

2.2 De rol van een specifieke emotie bij oordeelsvorming

De vorenstaande theoretische modellen passen het concept emotie in zijn geheel toe als verklarend mechanisme. Er bestaan echter verschillende typen emoties die een uiteenlopende invloed op besluitvorming kunnen hebben.¹⁸ Lerner en Keltner stellen bijvoorbeeld vanuit hun *appraisal-tendency*-kader dat sommige emoties gepaard gaan met zekerheid (zoals boosheid, walging, geluk), en sommige met onzekerheid (zoals angst, zorgen, verdriet).¹⁹ Zo heeft de emotie boosheid meer kans het oordeel te beïnvloeden dan de emotie verdriet, omdat verdriet gepaard gaat met onzekerheid, waardoor informatie op zorgvuldigere wijze wordt verwerkt.²⁰ Tevens richt de emotie boosheid zich veelal op de schuld van een ander.²¹ Zo kan boosheid door een negatieve gebeurtenis die veroorzaakt is door een ander, leiden tot een (tegen)aanval of de neiging diegene pijn te doen. Volgens Frijda²² brengen emoties namelijk *action readiness*, oftewel een bepaalde actiebereidheid, met zich. Zo kan in een strafrechtelijke context boosheid ervoor zorgen dat ambivalent be-

15 M.D. Alicke, 'Culpable control and the psychology of blame', *Psychological Bulletin* 2000, 4, p. 556-574.

16 Alicke 2000.

17 M.D. Alicke e.a., 'Culpable control and counterfactual reasoning in the psychology of blame', *Personality and Social Psychology Bulletin* 2008, 10, p. 1371-1381.

18 D. DeSteno e.a., 'Discrete emotions and persuasion: The role of emotion-induced expectancies', *Journal of Personality and Social Psychology* 2004, 1, p. 43-56; N.H. Frijda, P. Kuipers & E. ter Schure, 'Relations among emotion, appraisal, and emotional action readiness', *Journal of personality and social psychology* 1989, 2, p. 212-228; J.S. Lerner e.a., 'Emotion and decision making', *Annual Review of Psychology* 2015, 1, p. 799-823; I.J. Roseman, C. Wiest & T.S. Swartz, 'Phenomenology, behaviors, and goals differentiate discrete emotions', *Journal of Personality and Social Psychology* 1994, 2, p. 206-211.

19 J.S. Lerner & D. Keltner, 'Beyond valence: Toward a model of emotion-specific influences on judgment and choice', *Cognition and Emotion* 2000, 14, p. 473-493.

20 S.A. Bandes & J.M. Salerno, 'Emotion, proof and prejudice: The cognitive science of gruesome photos and victim impact statements', *Arizona State Law Journal* 2014, 4, p. 1003-1499; J.M. Salerno & B.L. Bottoms, 'Emotional evidence and jurors' judgments: The promise of neuroscience for informing psychology and law', *Behavioral Sciences & the Law* 2009, 2, p. 273-296.

21 Frijda, Kuipers & Ter Schure 1989; Roseman, Wiest & Swartz 1994.

22 N.H. Frijda, 'Emotion, cognitive structure, and action tendency', *Cognition and Emotion* 1987, 2, p. 115-143.

wijsmateriaal op een negatieve wijze wordt geïnterpreteerd en dat de neiging tot negatieve actie richting de dader wordt vergroot.²³ Tot slot wordt ook de emotie walging in verband gebracht met (de beoordeling van) gruwelijk bewijsmateriaal. Walging kan niet alleen opkomen door de waarneming van viezigheid, maar ook doordat iemand zich immoreel of zonder waardigheid gedraagt.²⁴ Zo kan walging zich net als boosheid richten op andere personen.²⁵ Uit de meta-analyse van Landy en Goodwin blijkt dat walging het morele oordeel van individuen kan versterken.²⁶ Gruwelijk bewijsmateriaal dat de emotie walging oproept, kan zo resulteren in een sterke neiging om de verdachte schuldig te verklaren.

3. Methode

3.1 Zoekstrategie

Om in kaart te brengen wat bekend is over de rol van emotie bij het effect van gruwelijk beeldmateriaal op beslissingen over schuld verrichten we een systematische literatuurreview. Bij een systematische literatuurreview wordt literatuur verzameld aan de hand van vooraf vastgestelde zoektermen en in- en exclusiecriteria, opdat de studie transparant en repliceerbaar is.

De relevante literatuur is verzameld aan de hand van een systematische zoekstrategie waarbij gebruik is gemaakt van een zoekstring waarin verschillende termen over bewijs, emotie en oordelen over schuld met elkaar worden gecombineerd.²⁷ Deze zoekstring is ingevoerd in EBSCOhost, de database met abstracts van tijdschriftartikelen, boekhoofdstukken, boeken en proefschriften. De zoekopdracht is uitgevoerd in september 2020.

3.2 In- en exclusiecriteria

Artikelen werden geïncludeerd wanneer: (a) het gepubliceerde wetenschappelijke empirische studies betrof, die (b) een beslissing ten aanzien van de (on)schuld van de verdachte presenteren als afhankelijke variabele. Daarnaast (c) dient de studie enige vorm van gruwelijk bewijsmateriaal te presenteren als onafhankelijke variabele, en (d) gebruikt de studie emotie als onderliggend verklarend mechanisme (dat wil zeggen mediator). Als laatste (e) dient de studie plaats te vinden in een strafrechtelijke context.

- 23 Bandes & Salerno 2014; C.M. Thompson & S. Dennison, 'Graphic evidence of violence: The impact on juror decision-making, the influence of judicial instructions and the effect of juror biases', *Psychiatry, Psychology and Law* 2004, 11, p. 323-337.
- 24 P. Rozin e.a., 'The CAD trial hypothesis: A mapping between three moral emotions (contempt, anger, disgust) and three moral codes (community, autonomy, divinity)', *Journal of Personality and Social Psychology* 1999, 4, p. 574-586.
- 25 Frijda, Kuipers & Ter Schure 1989.
- 26 J.F. Landy & G.P. Goodwin, 'Does incidental disgust amplify moral judgment? A meta-analytic review of experimental evidence', *Perspectives on Psychological Science* 2015, 4, p. 518-536.
- 27 Die samengestelde zoekterm die is gehanteerd luidt: ((gruesome OR evocative OR graphic) AND (evidence OR proof) AND (emot* OR affect OR anger OR disgust OR fear OR happiness) AND (convict* OR sentenc* OR punish* OR incarcerat* OR culpa* OR decid* OR decision* OR verdict* OR judg* OR judicial OR "legal response" OR guilt)).

Dante Hoek, Janne van Doorn & Sigrid van Wingerden

3.3 Zoekproces

De zoekopdracht leverde op EBSCOhost (waarbij de optie ‘zoeken in alle databases’ is aangevinkt) 212 hits op. Na ontdebbling en toepassing van het inclusiecriterium dat het empirisch onderzoek moest betreffen (filteren op ‘empirical study’), bleven er 45 publicaties over. Daarvan hadden er 34 geen betrekking op onze onderzoeksvraag. Zo bleven elf mogelijk relevante publicaties over. Van één publicatie was echter alleen een abstract beschikbaar omdat de bijbehorende dissertatie ongepubliceerd is.²⁸ Daarnaast zijn twee publicaties afgevallen omdat deze geen emoties²⁹ en geen mediërend effect van emotie³⁰ bleken te hebben gemeten. In de literatuurreview werden daarom acht publicaties met daarin negen studies geanalyseerd.

3.4 Kenmerken van de studies

Een overzicht van de relevante kenmerken van de geïncludeerde studies staat in tabel 1. De negen studies zijn experimenteel en enkel verricht in landen met juryrechtspraak. De meerderheid van de onderzoeken heeft één type gruwelijk bewijsmateriaal onderzocht en gebruikgemaakt van een steekproef bestaande uit studenten. Alle studies maakten onderscheid tussen meerdere typen emoties, meestal walging, boosheid, verdriet en angst. De mate van emotie bij de deelnemers is gemeten aan de hand van zelfrapportagemeeinstrumenten: Likert scales, POMS, PANAS-X en JUNAS. Het schuldoordeel richt zich op een zware mishandeling, moord- en/of doodslagdelict, en de uitkomstmaat van de schuldbeslissing is bij de meeste studies van dichotoom meetniveau: de verdachte werd schuldig of onschuldig bevonden. Om de experimentele studies te waarderen in de mate van kwaliteit is op een aantal kwaliteitsaspecten gelet: De steekproefmethode, de steekproefgrootte, de representativiteit van de respondenten, de manipulatiecheck en de emotiemeting.³¹ Deze beoordeling heeft plaatsgevonden met behulp van een plus-en-minnensysteem en is opgenomen in tabel 1.

- 28 K.J. Modin, *The impact of photographic crime scene evidence on juror verdicts, jurors' feelings of confidence, beliefs about impartiality, and emotional reactions*, (dissertatie Alliant International University, Center for Forensic Studies, Fresno), 2006.
- 29 D.A. Bright & J. Goodman-Delahunty, ‘The influence of gruesome verbal evidence on mock juror verdicts’, *Psychiatry, Psychology and Law* 2004, 11, p. 154-166.
- 30 R.J. Nemeth, ‘The impact of gruesome evidence on mock juror decision making: The role of evidence characteristics and emotional response’ (dissertatie), *Dissertation Abstracts International* 2002, 11, p. 5546.
- 31 J. Murray, D.P. Farrington & M.P. Eisner, ‘Drawing conclusions about causes from systematic reviews of risk factors: The Cambridge Quality Checklists’, *Journal of Experimental Criminology* 2009, 1, p. 1-23; M. Jackson & D.R. Cox, ‘The Principles of Experimental Design and Their Application in Sociology’, *Annual Review of Sociology* 2013, 1, p. 27-49; J.P. Simmons, L.D. Nelson & U. Simonsohn, ‘False-positive citations’, *Perspectives on Psychological Science* 2018, 2, p. 255-259.

Tabel 1 Overzicht algemene kenmerken van de geïncludeerde studies

Auteur, jaartal	Theorie	Respondenten	Design	Delict	OV: Type gruwelijk bewijs	AV: Schuld	Mediator: Type emotie	Effect bewijs op emotie	Mediërend effect van emotie
Bright & Goodman-DeLahunty (2006)	Het culpable control model (Alicke, 2000); AIM (Forgas, 1995)	Studenten N = 102 M = 31; 30% V = 71; 70%	2 (schriftelijk; gruwelijk/niet gruwelijk) x 3 (fotografisch; geen/neutralaal/gruwelijk)	+/- Moord	Fotografisch Schriftelijk	Schuldig/ onschuldig	T.a.v. feit Walging Boosheid Verdriet Angst/ ongerust- heid ³² T.a.v. dader Boosheid T.a.v. slachtoffer Sympathie	+ n.s. n.s. n.s. + n.s.	n.s. + n.s.

32 De term *fear* is vertaald als *angst*, en *anxiety* als *ongerustheid*.

Tabel 1
(Vervolg)

Auteur, jaartal	Theorie	Respondenten	Design	Delict	OV: Type gruwelijk bewijs	AV: Schuld	Mediator: Type emotie	Effect bewijs op emotie	Mediërend effect van emotie
Edwards & Mottarella (2014)	Het culpable control model (Alicke, 2000)	Studenten N = 531 M = 186; 35% V = 346; 65%	3 (fotografisch/ gruwelijk/ neutraal/ geen) x 2 (auditief: af-/aanwezig) x 2 (jury-instructies: standaard/ herzien)	+/- Moord	Fotografisch Auditief	Schuldig/ onschuldig	Positief affect Negatief affect Angst Vijandigheid Schuld Verdriet Joviaal Zelfverzekerdheid Oplettendheid	n.s. n.s. n.s. n.s. n.s. + n.s. n.s. n.s.	n.s. n.s. n.s. n.s. n.s.

Dante Hoek, Janne van Doorn & Sigrid van Wingerden

Tabel 1
(Vervolg)

Auteur, jaartal	Theorie	Respondenten	Design	Delict	OV: Type gruwelijk bewijs	AV: Schuld	Mediator: Type emotie	Effect bewijs op emotie	Mediërend effect van emotie
Douglas, Lyon & Ogloff (1997)	Mood-congruent judgment (Forgas, 1994); vividness (Bell & Loftus, 1985)	Studenten N = 120 M = 38; 32% V = 82; 68%	2 (gruwelijk zwart-wit/ kleur) x 1 (geen foto's)	- Moord	Fotografisch	Schuldig/ onschuldig	Ongerustheid Stress Kwelling Verdriet Verontrusting Sympathie Woede Wraakzuchtig Shock Negatief	+ + + n.s. + n.s. n.s. n.s. + + + n.s.	+ n.s. n.s. + ³⁴ n.s.
Matsuo & Itoh (2016)	Mood-congruent judgment (Forgas, 1994)	Studenten N = 112 M = 38; 30% V = 89; 70% ³⁵	2 (emotionele getuigenis: af-/ aanwezig) x 2 (gruwelijke foto's: af-/ aanwezig)	+/- Moord	Fotografisch	(I) absoluut onschuldig - (II) absoluut schuldig	Boosheid Waiging Verdriet Angst	n.s. n.s. n.s. + n.s.	n.s. n.s. + n.s.

34 Deze studie heeft ondanks de afwezigheid van enkele directe effecten van bewijs op emotie toch naar het mediërende effect van de desbetreffende emotie gekeken.

35 Slechts de percentages over het geslacht bekend vóór de uitval van een aantal respondenten.

Dante Hoek, Janne van Doorn & Sigrid van Wingerden

Tabel 1
(Vervolg)

Auteur; jaartal	Theorie	Respondenten	Design	Delict	OV: Type gruwelijk bewijs	AV: Schuld	Mediator: Type emotie	Effect bewijs op emotie	Medië- rend effect van emotie
Studie 1	AIM (Forgas, 1995)	Panelleden N = 193 M = 116; 60% V = 77; 40%	2 (gruwelijk: zwart-wit/ kleur) x 1 (niet gruwelijk)	+	Moord	Fotografisch	Schuldig/ onschuldig Waiging Boosheid	+	+
Studie 2	AIM (Forgas, 1995)	Panelleden N = 354 M = 173; 49% V = 181; 51%	3 (niet gruwelijk/ gruwelijk zwart-wit/ kleur) x 2 (bewijs verdediging zwak/sterk)	+	Moord	Fotografisch	Schuldig/ onschuldig Waiging Boosheid	+	+
Thompson & Dennison (2004)	AIM (Forgas, 1995); action tendencies (Frijda, 1987)	Studenten N = 128 M = 16; 12,5% V = 112; 87,5%	2 (gruwelijk schriftelijk: afwezig/ aanwezig) x 2 (instructies grafisch-speci- fiek/standaard)	+/-	Moord	Schriftelijk	Schuldig/ onschuldig Stress Kwelling Verontrus- ting Shock	+	n.s. n.s. n.s. n.s.

Noot. Een + staat voor een positief effect en een - staat voor een negatief effect. Indien er n.s. staat, is er geen significant effect aanwezig. Indien er geen symbool staat, kon mediatie niet getoetst worden.

4. Resultaten

Welke rol spelen specifieke emoties bij het effect van gruwelijk beeldmateriaal op de schuldbeslissing? Voor de beantwoording van deze vraag onderscheiden we studies die het gruwelijk bewijs fotografisch, schriftelijk of in een combinatie van fotografisch, schriftelijk, en auditief bewijs presenteren.

4.1 *Gruwelijk fotografisch bewijsmateriaal*

In totaal hebben vijf studies gekeken naar de invloed van gruwelijk fotografisch bewijsmateriaal op de schuldbeslissing. Hierbij vonden drie studies een significante mediatie van emotie, en twee studies niet.

Onder de drie studies die wel een mediërend effect van emotie vonden, bevinden zich de twee studies van Salerno.³⁷ Daaruit bleek dat gruwelijke kleurenfoto's tot meer schuldige oordelen leidden in vergelijking met de oordelen bij dezelfde foto's in zwart-wit of bij de afwezigheid van dergelijk fotografisch materiaal, doordat gruwelijke kleurenfoto's meer walging opwekten. De studie van Douglas e.a. heeft tien verschillende emoties gemeten. De emoties verdriet, wraakzuchtigheid, woede, shock en ongerustheid hadden een mediërend effect.³⁸ Hoe sterker deze emoties door de respondenten werden ervaren, hoe sneller zij geneigd waren de verdachte schuldig te verklaren.

Twee andere studies vonden niet dat emoties het effect van gruwelijk beeldmateriaal op de oordeelsvorming beïnvloeden. Zo vonden Matsuo en Itoh met hun onderzoek onder studenten geen mediatie van de emoties walging, boosheid en angst.³⁹ Sterker nog, de uitkomsten toonden geen emotioneel verschil aan tussen de respondenten met of zonder gruwelijke, gefabriceerde foto's. Hoewel Cush en Goodman-Delahunty significant meer sympathie en medelijden ten aanzien van het slachtoffer rapporteerden, vond ook hun studie geen significant effect van deze emoties op de schuldbeslissing.⁴⁰

De kwaliteit van deze studies is relatief beperkt. Allereerst hebben alleen de twee studies van Salerno gebruikgemaakt van een representatieve steekproef. De overige studies zijn onder andere door het gebruik van studenten of leraren beperkt representatief voor de populatie. Dit vermindert de externe validiteit. Daarnaast hebben de studies van Cush en Goodman-Delahunty, van Douglas e.a. en van Matsuo en Itoh, anders dan die van Salerno, relatief weinig (< 50) participanten per conditie. Ten slotte werd emotie bij de studies van Salerno en die van Cush en Goodman-Delahunty gemeten aan de hand van zelfrapportage via een single-item. Deze metingen zijn daarom minder alomvattend en hebben een lagere inhoudsvaardigheid dan bij het gebruik van de JUNAS, zoals bij het onderzoek van Matsuo en Itoh. De resultaten van deze studies moeten daarom ook met voorzichtigheid worden geïnterpreteerd. Omdat de studies van Salerno als enige wel een representatieve steekproef van voldoende omvang hadden, hechten we meer waarde aan de re-

37 Salerno 2017.

38 Douglas, Lyon & Ogloff 1997.

39 K. Matsuo & Y Itoh, 'Effects of emotional testimony and gruesome photographs on mock jurors' decisions and negative emotions', *Psychiatry, Psychology and Law* 2016, 23, p. 85-101.

40 Cush & Goodman-Delahunty 2006.

Dante Hoek, Janne van Doorn & Sigrid van Wingerden

sultaten van die studies, waaruit blijkt dat de emotie walging als mediërende factor naar voren komt.

4.2 *Gruwelijk schriftelijk bewijsmateriaal*

Alleen de studie van Thompson en Dennison heeft de rol van emotie bij de invloed van gruwelijk schriftelijk bewijsmateriaal op de schuldbeslissing onderzocht.⁴¹ Deze studie presenteerde het bewijsmateriaal in een proces-verbaal, waarbij suggestief en gruwelijk taalgebruik zonder bewijskracht werd toegevoegd of weggelaten ('slashed' in plaats van 'cut'). Hoewel de respondenten, geconfronteerd met het gruwelijke bewijsmateriaal, meer stress ervaarden, waren ze niet significant meer geneigd om een schuldig oordeel te vellen. Bovendien ervaarden de respondenten niet meer negatieve emoties zoals kwelling, verontrusting en shock dan de deelnemers in de controlegroep. De kwaliteit van deze studie is echter relatief beperkt door de geringe omvang en het gebruik van studenten in de steekproef. Deze beperkingen worden versterkt doordat bijna 90% van de respondenten vrouwelijk was. Dit heeft gevolgen voor zowel de interne als externe validiteit van het onderzoek.

4.3 *Combinatie van gruwelijk fotografisch, schriftelijk en auditief bewijsmateriaal*

In totaal hebben drie studies gekeken naar de invloed van gruwelijk bewijsmateriaal op de schuldbeslissing door een combinatie van fotografisch, schriftelijk en auditief bewijs te evalueren. Hierbij vonden twee studies een significante mediatie van emotie, en drie studies niet.

Bright en Goodman-Delahunty vonden dat de emotie boosheid mediërend werkt.⁴² Schriftelijk gruwelijk bewijsmateriaal bleek, onafhankelijk van de aanwezigheid van fotografisch materiaal, geen invloed te hebben op het oordeel van de deelnemers. Daarentegen leidde het gruwelijk fotografische materiaal tot een versterkte mate van boosheid, wat resulteerde in significant meer veroordelingen in vergelijking met respondenten die geen of neutrale foto's zagen.

Het onderzoek van Perez toonde ook mediatie aan, hetgeen de emoties angst, minachting en walging betrof. Het gruwelijke fotografische of schriftelijke bewijsmateriaal leidde via deze emoties tot meer veroordelingen. De emotie boosheid werd in deze studie echter niet significant versterkt.

In de studie van Edwards en Mottarella werd geen mediërend effect van emotie gevonden.⁴³ Deze studie heeft als enige naast fotografisch materiaal ook de auditieve vorm van gruwelijk bewijsmateriaal onderzocht. Voor de operationalisatie van deze vorm is een geluidsopname van het 112-gesprek met de verdachte en de meldkamer afgespeeld. In de controleconditie is dit telefoongesprek niet afgespeeld, maar uitgetypt. Auditief bewijsmateriaal bleek geen invloed te hebben op zowel de emoties als de schuldbeslissing van de deelnemers. Hoewel het presenteren van

41 Thompson & Dennison 2004.

42 D.A. Bright & J. Goodman-Delahunty, 'Gruesome evidence and emotion: Anger, blame, and jury decision-making', *Law and Human Behavior* 2006, 30, p. 183-202.

43 E.R. Edwards & K.E. Mottarella, 'Preserving the right to a fair trial: An examination of prejudicial value of visual and auditory Evidence', *North American Journal of Psychology* 2014, 2, p. 397-414.

gruwelijk fotografisch bewijsmateriaal tot meer schuldbevindingen leidde, bleek dit onafhankelijk van de emotionele staat waarin de deelnemers zich bevonden.

In termen van kwaliteit kan een aantal opmerkingen worden gemaakt. Zo hebben de hiervoor genoemde studies, met uitzondering van die van Perez, gebruikgemaakt van studenten, waardoor de steekproef niet als representatief kan worden aangemerkt. Bovendien moeten de resultaten van Bright en Goodman-Delahunty en die van Edwards en Mottarella met voorzichtigheid worden geïnterpreteerd vanwege de lage groeps grootte per conditie. De mogelijkheid bestaat daarmee dat de statistische power van het onderzoek niet toereikend is. Ook bij Perez kan, door gebrek aan informatie over de steekproef, niet zonder meer worden uitgegaan van de juistheid van de resultaten.

Hoewel Edwards en Mottarella een uitgebreide emotiemeting hebben verricht, zitten er beperkingen aan de manipulatie van het bewijsmateriaal. Zo blijkt dat het gruwelijke bewijsmateriaal door de deelnemers helemaal niet zo gruwelijk werd bevonden. Hierdoor kan een geslaagde manipulatie niet worden gegarandeerd, hetgeen de interpretatie van de resultaten beperkt. De manipulatie van het bewijsmateriaal bij de studie van Bright en Goodman-Delahunty en bij die van Perez was daarentegen wel geslaagd. Tevens werd bij de studie van Bright en Goodman-Delahunty een uitgebreide emotiemeting verricht waarbij het concept emotie aan de hand van verschillende items is gemeten.

Alles overziend, tonen de kwaliteitsaspecten aan dat meer waarde kan worden gehecht aan de resultaten van Bright en Goodman-Delahunty en die van Perez. Toch zorgen de beperkingen in de steekproeven van beide studies ervoor dat de mediërende rol van boosheid met voorzichtigheid geïnterpreteerd dient te worden.

5. Conclusie en discussie

Deze systematische literatuurreview heeft een overzicht gecreëerd van de studies die emotie als onderliggend verklarend mechanisme onderzoeken in het effect van gruwelijk bewijsmateriaal op de beslissing over de schuld van een verdachte. In vijf studies werd wel een mediërend effect van emotie gevonden,⁴⁴ in vier studies niet. Naast dat er geen significante mediatie werd gevonden in deze vier studies, werd er ook geen significante invloed van het gruwelijke bewijsmateriaal op emotie gevonden. Daarnaast tonen de uitkomsten aan dat het belangrijk is om naar de rol van *specifieke* emoties te kijken: de ene emotie wordt wel getriggerd door gruwelijk bewijsmateriaal en de andere niet. De bevindingen laten weliswaar geen eenduidig beeld zien, maar er kan het volgende worden geconcludeerd.

Allereerst is uit drie studies, die qua kwaliteit als beste werden beoordeeld, gebleken dat de emotie walging bij het gebruik van gruwelijke foto's een mediërend effect heeft op de schuldbeslissing. Dat betekent dat het effect dat gruwelijk bewijsmateriaal heeft op een schuldigverklaring afhangt van hoe walgelijk men het bewijsmateriaal vindt: hoe walgelijker men de foto's vindt, hoe groter de kans op een schuldigverklaring. Daarnaast blijken angst en verdriet geen mediërende in-

44 Bright & Goodman-Delahunty 2006; Douglas e.a. 1997; Salerno 2017, Studie 1 en 2; Perez 2016.

Dante Hoek, Janne van Doorn & Sigrid van Wingerden

vloed te hebben op de schuldbeslissing, hetgeen in lijn is met het *appraisal-tendency*-kader.⁴⁵ Daarentegen is het beeld voor boosheid tegenstrijdig: de studie die wel een mediërend effect van boosheid aantoonde, heeft een beperkte steekproefgrootte in vergelijking met de studies die dit effect niet aantonen.⁴⁶ Dit verschil in kwaliteit kan mogelijk de verschillen in uitkomsten verklaren. Daarnaast ligt een mogelijke verklaring in de *action tendency* van boosheid.⁴⁷ Een oordeel vellen over schuld is een minder concrete actie dan het daadwerkelijk kunnen terugslaan of een specifieke straf opleggen.⁴⁸ Wellicht dat de emotie boosheid met een dergelijke uitkomstmaat wel tot een mediërend effect leidt. Dit onderstreept wederom het belang van onderzoek naar specifieke emoties: aan de hand van de emotie die getriggerd wordt door gruwelijk bewijsmateriaal, kan voorspeld worden welk gedrag iemand vervolgens laat zien. Zo zal walging sneller tot distantiëring leiden, waar boosheid eerder motiveert om over te gaan tot actie.⁴⁹ Daarnaast geldt voor alle studies dat de onderzoeken zijn uitgevoerd onder een zogenoemde *mock jury*, die het werk van een echte jury nabootst. *Mockjury*-leden nemen echter een beslissing zonder dat zij de verantwoordelijkheid dragen van een echte jury;⁵⁰ het invullen van een vragenlijst staat ver af van het nemen van beslissingen in een echt strafproces. In werkelijkheid kan het gruwelijke bewijsmateriaal namelijk impactvoller zijn, waardoor de kracht van de emotionele invloed op de beslissing over schuld kan zijn onderschat. In de praktijk is er tevens sprake van overleg tussen juryleden of rechters,⁵¹ wat tot een diepere discussie kan leiden.⁵² Deze beraadslaging kan enerzijds mogelijk ongewenste effecten van emotie reduceren, omdat teruggegrepen wordt op de ratio.⁵³ Anderzijds kunnen beslissers juist vasthouden aan hun eigen oordeel en anderen daarvan proberen te overtuigen, waardoor een bestaand emotioneel effect kan worden versterkt. In de studies in deze review is geen rekening gehouden met een overlegeffect.

Intussen blijven digitale technieken zich in de rechtszaal aldoor uitbreiden.⁵⁴ Zoals in de eerdergenoemde definitie van gruwelijk bewijs naar voren komt, hebben we het met name over de *visualisatie* van (gruwelijk) bewijsmateriaal. Verondersteld wordt immers dat dit meer emotionele effecten oproept dan non-visueel bewijsmateriaal.⁵⁵ De nadruk in gepubliceerd onderzoek ligt dan ook op de fotografische

45 Lerner & Keltner 2000.

46 Bright & Goodman-Delahunty 2006; Salerno 2017, Studie 1 en 2.

47 Frijda 1987.

48 J. van Doorn, M. Zeelenberg & S.M. Breugelmans, Anger and prosocial behavior, *Emotion Review* 2014, 6, p. 261-268.

49 Roseman, Wiest & Swartz 1994.

50 P. Klik & P.J. van Koppen, 'De jury', in: P.J. van Koppen e.a. (red.), *Het recht van binnen: Psychologie van het recht*, Deventer: Kluwer 2002, p. 813-833.

51 Tenzij de zaak enkelvoudig wordt afgedaan.

52 B. van Stokkom, 'Deliberative group dynamics: Power, status and affect in interactive Policy making', *Policy and Politics* 2003, 3, p. 387-409.

53 J. Haidt & F. Bjorklund, 'Social intuitionists answer six questions about morality', in: W. Sinnott-Armstrong (red.), *Moral psychology (Vol. 2): The cognitive science of morality: Intuition and diversity*, Cambridge: MIT Press 2008, p. 181-217.

54 Dubelaar 2011; Feigenson & Spiesel 2011; Rempel e.a. 2019.

55 N. Feigenson, 'Emotional dimensions of visual evidence', in: S. Bandes e.a. (red.), *Research Handbook on Law and Emotion*, Edward Elgar Publishing 2021, p. 312-326.

vorm van gruwelijk bewijsmateriaal. Toch is in een aantal studies tevens gekeken naar de rol van gruwelijk schriftelijk bewijsmateriaal. Daarbij zijn het enkel Bright en Goodman-Delahunty⁵⁶ die een vergelijking tussen de gruwelijkheid van schriftelijk en visueel bewijs maken. Kortom, vergelijkingen tussen verschillende presentatievormen (schriftelijk, auditief, visueel) van bewijs zijn onderbelicht. In het algemeen kan gesteld worden dat het gepubliceerde onderzoek tot op heden beperkt en veelal exploratief is, waardoor het alsnog onduidelijk blijft welke invloed gruwelijke bewijsvarianten kunnen hebben op emotie en op het vonnis.

Om een beter inzicht te krijgen in de rol die emoties opgewekt door gruwelijk bewijsmateriaal spelen bij beslissingen over schuld, is meer onderzoek nodig met representatievere steekproeven – het liefst met echte rechters – en met oog voor de rol van overleg tussen deelnemers. Dat onderzoek dient zich niet alleen te richten op de schuldbeslissing, maar bijvoorbeeld ook op de straftoemeting. Verder zou het onderzoek zich ook moeten richten op andere actoren binnen de strafrechtsketen, zoals de politie. Gruwelijk bewijsmateriaal kan immers ook de emoties en de morele verontwaardiging van verhoorders beïnvloeden, wat door kan werken op beslissingen die zij nemen tijdens het verhoor.⁵⁷ Dit kan ook de uitkomst van de zaak beïnvloeden.

Geconcludeerd kan worden dat vergeleken met eenzelfde zaak waarin minder gruwelijk bewijsmateriaal is gepresenteerd, gruwelijk bewijsmateriaal vooral door de walging die het oproept eerder tot een schuldigverklaring leidt. Dit roept vragen op over het gebruik van gruwelijk bewijsmateriaal in de rechtspraak. Het zou voor de kans op veroordeling immers niet uit moeten maken hoe walgelig de foto's in het dossier waren. Een foto van een schotwond van dichtbij (gruwelijker) of van veraf (minder gruwelijk) heeft namelijk niets met de bewijslast te maken: in beide gevallen is het duidelijk dat er een schotwond is. Maar als een officier van justitie de kans op een veroordeling wil vergroten, zou hij de gruwelijkere foto aan het dossier moeten toevoegen.

Gruwelijkere bewijsmiddelen dragen dus niet direct bij aan objectieve waarheidsvinding, maar kunnen de oordeelsvorming van rechters en andere actoren in het strafproces mogelijk manipuleren via de emoties die deze beelden kunnen oproepen. Politie, Openbaar Ministerie, rechters en advocaten zouden zich daarom bewust moeten zijn dat beslissingen in het strafproces beïnvloed kunnen worden door de gruwelijkheid van het bewijsmateriaal. Dit wil niet zeggen dat in de praktijk bewijsmateriaal dient te worden omgevormd tot 'neutraal' bewijsmateriaal. Het is echter zaak om te erkennen dat er wel degelijk keuzes worden gemaakt in de manier waarop bepaald bewijs (on)bewust in beeld wordt gebracht en dat dit mogelijk effect heeft op de besluitvorming. Dit vraagt om duidelijke richtlijnen, zowel voor politie als Openbaar Ministerie en rechters, voor hoe visueel bewijsmateriaal moet worden geselecteerd en gepresenteerd in het zaaksdossier en op de zitting. Die richtlijnen dienen verder te gaan dan een instructie om emoties te negeren (voor zover dat überhaupt mogelijk is), omdat dat niet per se tot de gewenste neu-

56 Bright & Goodman-Delahunty 2006.

57 W.J. Verhoeven e.a., *De invloed van het gebruik van beeldmateriaal in het verhoor op verhoortechnieken en proceshouding* (Politiewetenschap, nr. 117), Den Haag: Sdu Uitgevers 2020.

Dante Hoek, Janne van Doorn & Sigrid van Wingerden

tralisering zal leiden.⁵⁸ Ter inspiratie kan naar *common law*-landen worden gekeken, waar veelal de mogelijkheid bestaat om bepaald bewijs uit te sluiten.⁵⁹ Zo kan de rechter in de Verenigde Staten besluiten bewijsmateriaal dat overmatig emotioneel gedrag in de procedure opwekt en dat zwaarder weegt dan de relevantie van het materiaal, wordt weggelaten.⁶⁰ Toch dient ook hierbij de kanttekening gemaakt te worden dat hieruit nog niet direct concrete richtlijnen te destilleren zijn. Immers, op basis van welke grond bepaalt de rechter dat iets té gruwelijk is? Dit brengt ons tevens terug bij de notie dat er geen objectieve norm bestaat voor gruwelijkheid. Bovendien is dit voor de Nederlandse rechtspraak minder effectief, omdat dezelfde persoon dan de balans tussen relevant of schadelijk bewijs moet opmaken. Het inschakelen van een onafhankelijke functionaris voor deze taak zou dan weer een enorme extra belasting voor de rechtspraak zijn. Meer onderzoek naar de effecten van verschillende vormen van de presentatie van bewijsmateriaal biedt mogelijk uitkomst om meer inzicht te krijgen in de precieze omstandigheden waarbij bewijsmateriaal emotie oproept of niet (en op basis waarvan richtlijnen/kaders opgesteld zouden kunnen worden).

Emoties kunnen de onpartijdigheid van de rechtspraak dus in de weg zitten, maar daar staat tegenover dat een zekere invloed van emotie ook behulpzaam kan zijn en de beslissing menselijk maakt. Zo helpen emoties ons om de situatie beter te begrijpen, signaleren ze wat we belangrijk vinden, of zeggen ze juist iets over de morele verwerpelijkheid die men voelt over bepaald gedrag.⁶¹ Dit zorgt voor een lastige balans tussen onpartijdigheid en de menselijke maat in het strafrecht.

Tot slot is van belang dat de besproken studies zijn uitgevoerd in landen die leken-rechtspraak kennen.

In Nederland is echter sprake van een professionele rechter en geen jury die wellicht voor het eerst een moordzaak bijwoont. Daardoor is nog onduidelijk in hoeverre gewenning met gruwelijk bewijs van invloed is op de opgewekte emoties: roept gruwelijk bewijsmateriaal bij ervaren rechters minder emoties op? Het blijft dus de vraag of en in welke mate ook bij de Nederlandse rechter sprake is van een ‘walgingseffect’ dat zorgt voor een grotere kans op een veroordeling bij gruwelijk bewijsmateriaal. Experimenteel onderzoek onder Nederlandse rechters is nodig om deze vraag te beantwoorden.

58 Vanderveen e.a. 2020.

59 M.J. Dubelaar, *Betrouwbaar getuigenbewijs (Meijersreeks deel 228)*, Deventer: Kluwer 2014.

60 Zie Federal Rule of Evidence, rule 403.

61 N.H. Frijda, ‘The laws of emotion’, *American Psychologist* 1988, 43, p. 349-358.